

4. Кальба Я. Шкільному психологу: Вчинковий потенціал старшокласника. – К. : Шкільний світ, 2010. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
5. Татенко В. Соціальна психологія впливу : монографія / В. Татенко – К. : Міленіум, 2008. – 216 с.
6. Титаренко Т. М. Життєві домагання особистості у ґендерному контексті / Т. М. Титаренко // Проблеми загальної та педагогічної психології ; Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. Максименка С. Д. – Т. V. – Ч. 6. – К., 2003. – С. 276–281.

Катерина Карпенко,
доктор філософських наук, професорка,
професорка кафедри філософії,
директорка центру ґендерної освіти
Харківського національного медичного університету

ВПЛИВ ҐЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА СУЧАСНІ ІДЕНТИФІКАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Сучасний науковий дискурс відмовляється від універсалізму, від ідеалізації єдиного універсального розуму. Дана тенденція спостерігається передусім в ґендерній теорії. Вона надає можливість не ототожнювати загальнолюдське лише з чоловічими цінностями, а розглядати його як гармонійну єдність нетотожного. Дійсно, кожна грань цієї єдності є самодостатньою, цінною й необхідною для універсуму. Разом з тим, намагання привернути увагу до проблеми з метою деконструкції застарілих уявлень у поєднанні з ґендерним плюралізмом може призводити до абсолютизації індивідуального й недооцінки ролі ґендерних стереотипів. У зазначеному контексті питання ґендерної рівності та лідерства в спілкуванні не просто актуалізуються, а саме загострюються. Виникає потреба розрізнити цінність неповторної індивідуальності від індивідуалізму, егоїзму, перфекціоналізму, які перешкоджають конструктивній комунікації, ускладнюючи процедуру досягнення консенсусу. Яку роль у цьому процесі відіграє розуміння стереотипів взагалі й, зокрема, ґендерних стереотипів?

З одного боку, стереотипи дозволяють людині без зайвих зусиль, в цілому, як би єдиним комплексом, сприймати ситуації, що зустрічаються в житті, тому що стереотипи містять в собі стандартизований колективний досвід, який надає людині просту загальну формулу будь-якого явища. Стереотипи, створюючи атмосферу довіри, певним чином спрямовують поведінку людини на *початковому* етапі ідентифікації. Саме на цьому зосередив свою увагу Е. Еріксон [2]. З іншого боку, соціальні стереотипи, спотворюють сприйняття реальності, коли ситуація або об'єкт розглядаються з точки зору масових уявлень, без урахування фактів, сучасної оцінки та індивідуального підходу. За цих умов соціальні стереотипи перетворюються на «ярлики», за допомогою яких, те, що є колективним переконанням (відоме і прийняте в суспільстві) оцінюється

як «позитивне», а те, що не прийнято – сприймається як «негативне». Отже, проблема не в самих стереотипах, а в упередженості щодо інтерпретації їх змісту та функціонування.

Незважаючи на лавиноподібний потік публікацій, присвячених ґендерним стереотипам, розуміння їх змісту та функціонування на сьогодні є проблематичним. В Україні найбільш поширеним і майже офіційно визнаним є наступне визначення: «ґендерні стереотипи – сформовані патріархатною культурою узагальнені штучні уявлення та переконання про те, як поведуться чоловіки і жінки в приватній і соціальній сферах. Ї.с. мають завжди негативний вплив на життя людини, оскільки обмежують можливості розвитку та самореалізації, чинять тиск на особистість» [1, с. 50]. Звичайно, дане визначення слід аналізувати у контексті статті, в якій воно наводиться. Контекст, беззаперечно, ґендерночутливий. Але виникають певні зауваження щодо змісту й функцій ґендерних стереотипів. По-перше, не можна погодитися з тим, що ґендерні стереотипи «сформовані патріархатною культурою». Якраз навпаки: поняття ґендеру, ґендерна проблематика в цілому актуалізуються у науковому просторі, який є відверто опозиційним до «патріархатної культури».

По-друге, позитивний зміст ґендерного стереотипу має на меті розширити поняття соціальної рівності, психологічної адекватності, біологічної повноцінності й тим самим забезпечити умови соціально визнаної, психологічно та біологічно комфортної ідентифікації [3]. Ґендерні стереотипи засвоюються дітьми мимоволі в процесі спілкування з батьками, однолітками, через ЗМІ, а так само через цілеспрямоване виховання і навчання. Мультфільм про морського коника, який народжує мальків, а самка у цей час виказує турботу про нього, формує нові ґендерні стереотипи, можливо, краще, ніж цілеспрямована розповідь вчительки з біології про теж саме.

По-третє, не можна погодитися з тим, що ґендерні стереотипи «мають завжди негативний вплив на життя людини». Негативний вплив вони мають тільки за умови ґендерної упередженості, ґендерної дискримінації. Визначення, що аналізується, скоріше, є визначенням упередженого сексистського стереотипу. Його зміст складають масові упереджені, дискримінаційні переконання про те, як поведуться «справжні чоловіки і жінки». Крім того, упередженими можуть стати й індивідуальні ґендерні цінності, бо їх шкала, за визначенням Ж. Бодріяра, розгортається від захищеності до престижу. Так, в соціальних мережах окремі представники/ці ЛГБТ спільнот не тільки позиціонують свою рівноправність, а домагаються визнання престижності свого статусу, демонструють зверхність по відношенню до інших, тобто здійснюють певний ґендерний утиск.

За умов сучасної постмодерністської реальності фактом залишається одне, стереотипи не можна однозначно назвати поганими або хорошими, багато чого залежить від самої людини, адже все, що ми

«вбираємо» з соціуму, ми пропускаємо через себе і робимо власний вибір. Разом з тим, мають бути певні початкові константи цього вибору, що дають поштовх (часом, через подолання психологічної травми) до ідентифікації. Стандарти ґендерної освіти, формування ґендерних компетенцій мають репрезентувати усю палітру ґендерних стереотипів, визнаних у суспільстві на даний час. Заперечення даного положення є запереченням будь-якої системи освіти та виховання. На думку Анні Мерфі Пол, нерідко боротьба зі стереотипами є гіршою за самі стереотипи, бо актуалізує ті з них, які вже давно не сприймаються серйозно більшістю людей. З іншого боку, нові позитивні стереотипи мають звільнити когнітивну сферу людини від надмірної рефлексії. У цивілізованому суспільстві вони мають формуватися безконфліктно й бути надбанням людської підсвідомості [4].

В процесі соціалізації дитина визначається не лише відносно свого соціального оточення та психологічних переваг, а також відносно своєї біологічної тілесності. Кожна з цих складових є суттєвою для входження людини в систему культурних норм поведінки. На часі актуальною є стереотипізація ґендерних відносин, які вже є властивими сучасному рівню культури. А заперечення позитивного впливу ґендерних стереотипів на процес ідентифікації збільшує ризик формування плутаної ґендерної ідентичності, або ж ґендернозанепокою ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Малахова О. А. Теоретико-методологічні засади ґендерної експертизи підручників / О. А. Малахова, О. А. Марущенко, Т. В. Дрожжина, Т. В. Коробкіна // Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали для експертизи електронних версій підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів ; за заг. ред. : О. М. Топузова, Н. Б. Вяткіної. – К. : Педагогічна думка, 2016. – С. 48–56.
2. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризы ; пер. с англ. / Э. Эриксон ; общ. ред. и предисл. А. А. Толстых. – М. : Издательская группа «Прогресс», 1996.
3. Butler J. Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity / J. Butler. – London : Routledge, 1990.
4. Paul A. M. Where Bias Begins: The Truth About Stereotypes [Електронний ресурс] / A. M. Paul. – Режим доступу : <https://www.psychologytoday.com/articles/199805/where-bias-begins-the-truth-about-stereotypes>.